

NGHI LỄ TANG MA CỦA NGƯỜI HÀ NHÌ Ở LÀO CAI

THS. DUONG TUẤN NGHĨA*

Tang ma là một trong những nghi lễ lớn trong đời sống của người Hà Nhì, nó diễn ra trong bầu không khí tiếc thương vô hạn của cả gia đình, dòng họ và của cả dân bản. Do đó, việc tổ chức phải được thực hiện một cách đầy đủ theo nghi thức truyền thống. Nghi lễ này được diễn ra theo hai hình thức, một là của người già (40 tuổi trở lên), con cháu để huế, kinh tế khá giả thì tang lễ được tổ chức long trọng, đầy đủ các nghi thức theo lệ tục; hai là đối với người chết trẻ (dưới 40 tuổi), chết do tai nạn, chết bên ngoài (chết không may) thì tang lễ được tổ chức đơn giản, không cầu kỳ. Ở đây, chúng tôi xin giới thiệu về nghi lễ tang ma của người già.

Các nghi lễ trong tang ma của người Hà Nhì được thực hiện theo từng bước sau:

- *Nghi lễ báo tin cho dân bản:*

Sau khi người già ngừng thở, con cháu sẽ chia nhau đi báo cho các gia đình trong thôn bản. Người đi báo tin phải đội khăn trắng trên đầu, chân đi đất. Đầu tiên là báo với già làng, trưởng bản, sau đó là đến các hộ gia đình khác. Khi đến tới nhà nào, chủ nhà nhìn thấy người này, thì ông/bà ta đã biết là trong nhà người đó đã có tang và họ đang đến để báo cho mình. Người báo tin khi vào tới trong sân, sẽ nói: "ông cụ (bà cụ) nhà tôi không muốn ở với chúng tôi nữa nên đã ra đi rồi, giờ mời ông bà đến giúp đỡ". Sau khi được báo, gia đình sẽ cử người đến giúp, đàn ông đến giúp các việc liên quan đến nghi thức tổ chức, phụ nữ lên rừng địu củi, lấy rau giúp tang chủ. Với các anh chị em của người chết cư trú ở nơi xa, con cháu cũng phải cử người đi báo tin. Khi đi báo, người đi phải cuốn khăn trắng, chân đi đất và mang theo một

gói dưa cải muối chua. Khi đến báo sẽ đưa gói dưa chua cho người được báo, người được báo mời lại người đi báo một chén rượu.

- *Phong tục chọn ngày khâm liệm:*

Trước đó, chủ nhà phải xem ngày tốt để liệm người chết, việc xem ngày sẽ căn cứ vào tuổi của người quá cố để tránh những ngày kiêng kỵ, bao gồm:

1. Ngày con rồng "lo no";
2. Ngày con khỉ "nhợ no";
3. Ngày con hổ "trà no";
4. Ngày con rắn "xê no";
5. Ngày con dê "du no";
6. Ngày con lợn "gạ no".

Ví dụ: Người chết sinh vào ngày con trâu thì kiêng liệm vào ngày con hổ...

Ngoài các con vật này ra thì họ còn kiêng cho vào quan tài các ngày lẻ 1, 3, 7. Đồng thời, kiêng liệm người chết trùng với ngày sinh của tất cả mọi người trong gia đình. Họ cho rằng, liệm người chết vào những ngày kiêng thì hồn của con cháu còn sống sẽ đi theo người chết về với các cụ, như vậy con cháu sẽ bị chết theo.

- *Nghi thức tắm và khâm liệm:*

Nước tắm cho người chết là nước đã được nấu sôi, sau đó mang rửa sạch mặt mũi, chân tay cho người chết rồi thay quần áo mới. Sau khi tắm rửa xong cho người chết, con cháu sẽ chải lại đầu tóc, quấn cho người chết một chiếc khăn "u tų" truyền thống nhằm đưa người chết về với tổ tiên, giúp tổ tiên nhận ra con cháu.

Sau khi mặc quần áo mới cho người chết, con cháu sẽ chuẩn bị quan tài và các vật cần thiết để liệm. Con cháu lấy ba đoạn dây mây "khò lè", ba đoạn cây lanh "zự zha", ba đoạn ngắn cỏ gianh "ù nhì" (lấy ngay trên mái nhà) nhằm chia cho người

* *Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch Lào Cai*

chết mang theo về với tổ tiên. Cây lanh và cây mây được đặt ngang xuống đáy quan tài, tiếp theo họ sẽ đặt đệm bông "khu đề" lên trên, cuối cùng là đặt người chết lên trên chần bông.

- *Nghi lễ chọn đất chôn:*

Chọn đất mai táng, là một nghi thức quan trọng đối với mỗi gia đình người Hà Nội và với bản thân của người quá cố. Việc chọn đất mai táng phụ thuộc vào linh hồn của người chết, theo quan niệm thì linh hồn tụ vào trong quả trứng mà con cháu mang theo khi đi chọn đất chôn. Lúc chọn được chỗ đất ưng ý, người tìm đất sẽ ném quả trứng ra giữa bãi đất, nếu trứng vỡ thì người chết muốn chôn ở đây, nếu không vỡ thì người chết muốn chọn chỗ khác và việc tìm đất chôn này được thực hiện đến khi nào hồn người chết ưng thuận thì thôi. Người Hà Nội cho rằng, nơi chôn cất người chết có ảnh hưởng rất lớn đến sự thịnh suy của mỗi gia đình, nên việc chọn lựa chỗ chôn là rất quan trọng, được con cháu thực hiện hết sức nghiêm túc.

- *Nghi lễ chọn ngày tốt đưa người chết đi mai táng:*

Ngày đưa đi mai táng cũng kiêng kỵ như ngày khâm liệm, họ kiêng những ngày, như: ngày lợn "ga no", ngày hổ "trà no", ngày rồng "lò no", ngày dê "du no", ngày khỉ "nhợ no", ngày rắn "xê no". Ngoài ra họ còn kiêng các lễ như 1, 3, 7. Nhưng ngày lễ 5, 9 lại không kiêng, có thể khâm liệm và đi chôn được. Bên cạnh đó, ngày mai táng người chết còn phụ thuộc vào mùa xuân, hạ, thu, đông, mỗi tháng lại được thể hiện bằng các ngày tương ứng với tên của các con vật, như chuột "pho no", trâu "nhùy no", hổ "trà no", thỏ "tha no", rồng "lo no", người "se no", ngựa "lò no", dê "du no", khỉ "nhợ no", gà "ha no", chó "kờ no", lợn "ga no"... Trong các mùa, mỗi mùa họ lại kiêng chôn vào một ngày như: mùa xuân - kiêng ngày con ngựa "lò no", mùa hè - kiêng ngày con chuột, mùa thu - kiêng ngày con thỏ "tha no", mùa đông - kiêng ngày con chó "kờ no".

- *Nghi lễ trong tang ma:*

Các nghi lễ dâng cúng cho hồn người chết được con cháu thực hiện trong suốt thời gian từ khi tắt thở đến khi đưa đi mai táng. Sau khi khâm liệm, quan tài được đặt ở gian bên cạnh của ngôi nhà, hằng ngày con cháu chỉ thực hiện việc dâng cúng trong gian giữa của ngôi nhà, không thực hiện việc dâng cúng ở nơi đặt áo quan, ở đây họ chỉ đặt một cái đèn dầu để soi sáng suốt ngày đêm trong thời gian chưa đưa đi mai táng. Việc làm lễ

dâng cơm, rượu cho người chết chủ yếu do người con trai cả hoặc người con trai mà người chết khi còn sống ở cùng thực hiện, những người con này phải là người đã có vợ con, nếu không phải nhờ người khác trong họ. Mỗi ngày 3 lần làm lễ dâng cơm rượu vào sáng, trưa và tối như khi sinh thời của kiếp đời đã qua.

Trước ngày mai táng, con cháu sẽ tổ chức mổ trâu, lợn, gà để làm lễ dâng cho hồn người chết mang theo về với tổ tiên. Nghi lễ mổ trâu được thực hiện sau nghi lễ mổ lợn dâng cúng, lợn mổ xong cũng chỉ cần cắt một miếng gan, tim và thịt vai hoặc móng để dâng cúng, còn lại mang nấu cho mọi người đến giúp đỡ ăn. Nghi lễ mổ trâu đối với người Hà Nội ở Lào Cai chủ yếu được thực hiện với những người chết do già yếu, là những người có con cháu đầy đủ, những gia đình có điều kiện kinh tế khá giả. Trâu được mổ trước đưa tang một ngày, trâu mổ dâng cúng phải là trâu đen, béo tốt, không lang, không ốm đau, không cộc đuôi, gãy sừng, sút mũi. Trước khi mổ con cháu phải tập trung quỳ lạy tại bãi mổ trâu để làm lễ dâng hồn trâu cho người chết. Những người giúp sẽ lấy dây buộc bốn chân trâu và vật ngã xuống, người con cả sẽ lấy nước sạch từ nguồn nước làm lễ rửa sạch cho trâu, sau đó dùng rơm buộc chặt mõm trâu lại để không kêu khi bị giết. Sau khi mổ trâu xong, người con cả sẽ cắt lấy một ít thịt móng, một miếng gan, một miếng tim mang đi nấu để dâng cúng hồn người chết, hồn người chết sẽ nhận những lễ vật ấy, số thịt còn lại sẽ được mọi người chế biến để thết đãi dần bản đã giúp đỡ gia đình và thết đãi những người hôm sau sẽ giúp gia đình đưa người chết về nơi an nghỉ cuối cùng.

Người Hà Nội quan niệm rằng, việc dâng hiến hồn trâu và hồn các con vật khác cho người chết là rất quan trọng, bởi ở thế giới của tổ tiên, mọi người vẫn sinh sống, vẫn canh tác giống như ở thế giới hiện tại. Do đó, việc dâng hiến trâu không chỉ là một nghi lễ truyền thống, mà còn là việc chia sẻ tài sản của con cháu cho người đã khuất mang về với thế giới của tổ tiên, khi về bên ấy vẫn có trâu cày kéo, vẫn có các con vật nuôi khác.

- *Nghi lễ đi mai táng:*

Ngày đưa tang, con cháu sẽ làm lễ dâng cúng hồn người chết cả ở trong nhà và ở ngay đầu của quan tài, mọi thứ được đặt lên trên các mảnh lá chuối đã rửa sạch. Sau đó dân làng sẽ giúp gia đình chuyển áo quan đến mảnh đất trống giữa bản để

chuẩn bị kiệu khiêng đi mai táng. Kiệu khiêng được làm từ 3 cây tre/mai dài, quan tài được buộc chắc chắn dưới 3 cây tre. Khi khiêng, đoàn người khiêng cùng ghé vai vào 3 cây tre này để khiêng đi. Ngoài ra, gia đình phải chuẩn bị một đoàn ngựa rước hồn người chết về với tổ tiên, số ngựa rước là số chẵn từ 8 - 10 con. Dẫn đầu đoàn đưa tang là đoàn ngựa rước hồn người chết, với một con được đóng yên cương đầy đủ và những vật dụng cần thiết để người chết cưỡi - Đây là con ngựa mà khi sống kiếp đời đó đã nuôi và cưỡi nó; những con còn lại là hồn của những người bạn quá cố, những ông thông gia đã mất và còn sống của người chết, mỗi con ngựa rước đều có một người dắt. Do người Hà Nhì ở Lào Cai không có nghĩa trang riêng, nên việc chôn cất người chết sẽ do gia đình đi tìm dựa vào sự ngầm báo của hồn người chết qua quả trứng gà. Trên đường đưa người chết về với tổ tiên, nếu đoạn đường từ bản đến huyệt ngắn thì đoàn rước sẽ nghỉ một lần ở giữa đường để con cháu làm lễ dâng cúng cho hồn người chết, đồng thời đoàn rước cũng nghỉ ngơi lấy sức để tiếp tục rước đi. Nếu là đoạn đường dài, đoàn rước sẽ phải nghỉ vài lần để người khiêng có thời gian nghỉ ngơi giữa đường.

Đoàn rước đưa quan tài đến huyệt phải là nam giới, là những thanh niên khỏe mạnh đã được

chuẩn bị từ trước. Sau khi linh cữu được đặt yên bên miệng huyệt, mọi người cùng chạy thật nhanh về bản, chỉ còn lại con cháu và một số người thân thiết ở lại để làm thủ tục hạ huyệt và mai táng người chết. Người con cả sẽ lấy đồng bạc trắng chặt làm 3 mảnh, rồi đặt xuống huyệt ở 3 vị trí khác nhau dọc theo huyệt - Ở giữa đặt một chiếc phen nửa nhỏ, đan hình mắt cáo. Sau đó mới hạ quan tài xuống và cùng nhau lấp đất. Cuối cùng là nghi thức cúng tạ tại cửa mộ bằng các lễ vật do con gái, cháu gái mang theo, khi mọi việc hoàn tất, con cháu cùng quay về nhà, hẹn 3 năm sau sẽ làm lễ tảo mộ và rước hồn người chết về bàn thờ tổ tiên. Trên đường về, mọi người cùng đốt một đồng lửa ở giữa đường và cùng nhau bước qua. Họ cho rằng, làm như vậy thì hồn người chết và các con ma xấu sẽ không theo về nhà làm hại dân bản.

Nếu vì một lý do gì đó mà phải mai táng vào ngày không đẹp, con cháu sẽ lấy một thân tre dài, đục rỗng ở giữa và cắm sâu từ trên mộ xuống đến quan tài để hồn người chết hằng ngày về nhà giống như chưa đưa đi chôn vậy, con cháu hằng ngày vẫn phải thực hiện việc cúng cơm rước. Chờ đến ngày đẹp, con cháu sẽ làm lễ cúng mộ và rút ống tre ra, lấp mộ lại, kết thúc nghi lễ tang ma./.

D.T.N

Nhà trình tường truyền thống của người Hà Nhì, Lào Cai - Nguồn: <http://www.vannghequandoi.com.vn/802/news-detail/397503/but-ky-phong-su/nguoi-ha-nhi-da-co-nhieu-cai-chu.html>